

FUZULÎ'NİN TEVHİD KASİDESİNDEKİ BAHARİYYE BÖLÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Meheddin İSPİR (*)

Özet

*Bu kasidenin temel konusu Allah'ın varlığını ve birliğini dile getirmektir. Kasidele-
rin nesib bölümlerinde bahariyye, şitaiyye, temmuziyye, suriyye gibi türler işlenir. Bu
tevhid kasidesinin nesib bölümünde bahariyye türü işlenmiştir. Bu makalede şairin ba-
har mevsimini anlatış biçimi ele alındı. Ayrıca bahariyye türünün özellikleri yansıtılma-
ya çalışıldı. Beyitlerin anlamları üzerinde durularak türle ilgili bilgiler verildi.*

Anahtar Kelimeler: Fuzulî, Tevhid, Bahariyye, Edebi Tür.

A Study on Bahariyye Chapter in Fuzulî's Unity of God Qasida

Abstract

*The theme of this qasida is that indicating existentence and unity of God. Bahariyye,
şitaiyye, temmuziyye, suriyye literary genres have been explained in "nesib", the chap-
ter of qasida. Bahariyye as a literary genre has been explained in the nesib of this qasi-
da. In this study, it was tried to show the poet's explanation of spring season. In additi-
on caractericts of bahariyye explained. The meaning of couplets was explained. Infor-
mation about literary genres was given.*

Key Words: Fuzulî, Unity of God, Bahariyye, Literary genre.

*) Dr., Atatürk Endüstri Meslek Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.
(e-posta: mehispir@hotmail.com)

“Divan edebiyatına mensup bir sanatkâr için hüner ve marifet, faaliyetin ön safında gelir. Hüner gösterilecek bir çok zemin vardır. Şair, muhtelif vesilelerden istifade ederek, muasırlarına karşı üstünlüğünü göstermeye çalışacaktır”¹. Fuzulî, sanatını çeşitli vesilelerle en iyi şekilde ortaya koyan şairlerimizden biridir. Onun Türkçe Divanı’nın başında yer alan *Kaside Der-Tevhîd-i Hazret-i Bârî* başlıklı bahariyye, tevhid ve münacat türlerini içeren bu kasidesi şairin sanatkârlığını, becerisini ve bilgisini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Klasik Türk edebiyatının kelime, remiz, mazmun ve mefhum bakımından zenginliğini de ortaya koyan bu kasideyi *edebî türler* açısından *bahariyye-tevhid-münacat* olmak üzere üç bölümde inceleyebiliriz. Bu makalede kasidenin *bahariyye* bölümü ele alınacaktır.

Bahar, gül bahçesinde içkili, eğlenceli meclis düzenler. Bülbüller ahenkleriyle besteci, kumrular da nağmeleriyle şarkıcı olurlar. Kuşların sesi Türk müziğindeki makamlara meydan okuyacak kadar güzeldir. Gonca eziyet çekerek açılır ve bu çektiği eziyetten dolayı yapraklarına çığ düşer. Yasemin yapraklarını havaya uçurarak hüma kuşunun gölgesi gibi gül bahçesine düşer. Gül bahçesinin güzelliğiyle Yusuf peygamber arasında ilgi kurulur. Züleyha’nın yüzü kırmızılığıyla lâleye benzetilir. Bahçe ilim öğretme tahtası olur. Çiğ taneleri lâlenin yapraklarını süsler. Güneş çiçekler üzerindeki çiğ tanelerini yok eder. Ağaçlar doğrulup çiçeklerle yüklenirler. Selvi dik duruşuyla ayrıcalıklı bir yere sahip olur. Suların akarken çıkardıkları ses, uzatılarak okunan harflerin seslendirilişine benzer. Akarsular, geceleyin üzerlerinde hava kabarcıkları oluşturur. Coşkun akan sular çeşitli yarıklar ve köşeler açarak binalar oluşturur. Şair baharın bu güzelliğinden etkilenerek orta yolu seçer. Baharı yakını ve dostu olarak nitelendirir. Gonca ve gül görünüm-leriyle insanların güzel söz söylemelerine ve neşelenmelerine vesile olur.

Fuzulî, tevhid kasidesine bahar tasviriyle başlar. İlk beyitte kullandığı kelimeler baharın gelişini anlatır. Hevâ, arâyis, gülzâr, gülşen, hadrâ, güşâ kelimeleri baharla ilgili kelimeler olup bir arada verilerek bir uyum sağlanır. Heva, gül bahçesindeki gelinlerin yüzünü açan, bahar ise gül bahçesine yeşil elbise giydiren kişi olarak düşünülmüş ve ki-şileştirme yapılmıştır.

1. Hevâ arâyis-i gül-zâre oldı çihre-güşâ

Bahâr gülşene giydürdi hulle-i hadrâ²

Baharın tasviri dönemin yönetimiyle ilişkilendirilerek verilir. Gül çemen ülkesinin padişahıdır. Buyruklar, yeni çıkmış yeşilliklerden yazılır. Tuğralar selvi ağacının güzel gölgesinden çekilir. Akarsuların şırıltısı ve öten kuşların sesleri gül padişahının yöneti-me gelişini kutlamak için ahenk oluşturur. Susam çiçeğiyle yeni biten yeşilliğin dili de padişahın gücüne ve büyüklüğüne övgüde bulunur.

1) Levend, Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı, (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 477.

2) Akyüz, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, *Fuzuli Divanı*, Akçağ Yay., Ankara, 1990, s. 23-25. (Kasidenin metni bu yayından alınmıştır).

2. Çemen eyâletine oldu nasb husrev gül
Hevâya ebr sıfat hükümün etmeğe icrâ
3. Yazıldı sebze-i nev-hîzden hat-i ahkâm
Çekildi sâye-i matbû'-ı servden tuğrâ
4. Safrî-i âb-ı revân ü safrî-i murg-ı çemen
Nikât-ı tehniye-i makdem etdiler inşâ
5. Zebân-ı süsen-i âzâd ü sebze-i nev-hîz
Senâ-yi rif'at ü iclâle oldular gûyâ

Şakâyık çiçeğinin alnı yeri öpmekten dolayı yaralanır. Menekşe çiçeğinin boyu alçakgönüllülüğünden dolayı eğilip iki kat olur. Burada şakâyık ve menekşenin doğal yapısı güzel nedenlere bağlanarak işlenmiştir.

6. Şakâyık alnı zemin-bûsdan olub mecrûh
Benefşe kâmeti oldu tevâzu ile dü-tâ

Bahar gül bahçesi içerisinde öyle bir meclis düzenler ki onu seyretme zevki, seyredenlere şarap neşesi verir. Onun düzenlediği meclisi seyredenler sarhoş olurlar. Gül bahçesinde ortaya çıkan güzellikler baharın gelmesiyle gerçekleşir. Bu nedenle bahar gül bahçesinde meclis düzenleyen bir kişi olarak düşünülmüş ve kişileştirilmiştir. Daha sonra düzenlenen bu meclisin güzellikleri anlatılır. Bülbüller, her perdeden ezgiler sunar. Kumari, nağme çekip şarkıcı olarak ortaya çıkar. Kuşun sesi büyük ve küçükte arzu uyandırır, ney sesi ile aşıklar coşar. Büzürg ve kuçege, Türk musikisinin en eski makamlarındandır³. Kuşların sesi bu makamlara şevk bırakır. Ney sesi ile de uşşâk ve nevâ makamları oluşur. Şair bu beyitlerde musiki ile ilgili kelimeleri bir arada kullanarak uyum sağlar. Doğal seslerle musiki ilmini ilişkilendirir.

7. Müretteb eyledi bir bezm gül-şen içre bahâr
Ki virdi zevk-i temâşâsı neş'e-i sahbâ
8. Anâdil itdi beyân-i merâtib-i nağamât
Kumâri oldı terâne-keş ü sürûd-serâ
9. Sadâ-yı murg bıraktı büzürg ü küçege şevk
Sürûd-ı nây ile uşşâka hâsıl oldı nevâ

Goncada gül yaprağı ortaya çıkınca, çiğın, goncanın başına cefâ taşı yağdırdığı bilinir. Gonca gülün açılmamış şeklidir. Gülün yaprakları onun içinde gizlidir. Cefa taşı yiyen bir yaranın kırmızılaşması gibi gonca da çiğ taneleriyle kırmızılaşıp açılmıştır. Gonca renk bakımından yaraya benzetilmiştir. Organlarda yara olmazsa kan görülmez. Çünkü şişe kırılmayınca içindeki sızıp akmaz. Burada gizli ve kapalı herhangi bir nesnenin

3) Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1990.

veya varlığın ortaya çıkması, bilinmesi için herhangi bir nedenin olması gerektiği ve bu olmazsa bilinmezliğin devam edeceği vurgulanır. Sonuçta, bahar mevsimi gelmeden baharla ilgili özellikler de görülmez.

10. *Bilindi goncede gül bergi zâhir olmağ ile
Ki gonce başına yağdurdı jâle seng-i cefâ*

11. *Cerâhat olmasa a'zâda zâhir olmaz kan
Tereşsuh eylemez elbette sınımadan mînâ*

Yasemin ve yasemin yaprağı devlet kuşu gibi havaya uçup gölgeleri gül bahçesine düşer. Yasemin ve yasemin yaprağı hüma kuşuna benzetilmiştir. Şöyle ki hüma kuşu kimin başına konarsa, hüma kuşunun gölgesi kimin üzerine düşerse o kişi padişah olurmuş. Aynı şekilde yasemin yaprağının gölgesi de gül bahçesine düşerek gül bahçesinin padişahlığını müjdelemektedir.

12. *Hümây-veş varak-ı yâsemîn ü berg-i semen
Uçup hevâyâ gül-istâna düşdi zill-ı hümâ*

13. beyitte bahar tacire, gül de Yusuf'a benzetilerek Yusuf kıssasına telmih yapılır. *Bahar tüccarı, çimen ülkesinin zenginlerine Yusuf gibi güzel olan gülü sunup kavga ile onlara bıraktı.* Güllü çimen ülkesine kazandıran bahardır. Yusuf'un hayatı ve kıssası Kurâan'da Yusuf Suresi'nde (1-104. ayetler) anlatılır. Yusuf'u kardeşlerinden bir köle olarak alan tüccar onu Mısır'a getirir ve güzelliğine hayran kalan Mısır Aziz'inin karısı Züleyha'ya satar. 14. beyitte de lâle Züleyha'ya benzetilir. Yusuf'un aşkı Züleyha'yı sarınca, Züleyha onun değerince tüccara altın verip onu alır. Züleyha'ya benzeyen lâleyi de Yusuf gibi güzel olan gülün zevki sarınca onun değeri ağırlığınca lal ve misk döküp verir.

13. *Bahâr tâciri Mısr-ı çemen azimetine
Bırakdı Yûsuf-ı gül arz eyleyüb gavga*

14. *Bu zevk saldı Züleyhâ-yı lâleye bir şevk
Ki la'l ü müşg döküp verdi ağırınca bahâ*

Tabiatın, zaman/mekân/varlık⁴ üçlüsü içerisinde ele alınıp işlendiği bahariyye türü içerdiği zengin unsurlar nedeniyle şairin kendini göstermesine zemin hazırlar. Bu nedenle kasidelerin teşbib ve nesib bölümünü süsleyen türler arasında bahariyyeler önemli bir yer tutar. Fuzulî gücünü göstermek, hüner sergilemek için bahar mevsimini bir vesile edinir. Baharın gelişi, bahar mevsiminin özellikleri, tabiat, tabiattaki varlıklar, çiçekler, ağaçlar, yapraklar, kuşlar, akarsular, bulutlar, bunların her biri kendi içinde ve diğer varlıklarla birlikte değerlendirmeye alınır. Dönemin çeşitli ilimleriyle bağdaştırılarak işle-

4) Akkuş, Metin, *Türk Edebiyatında Türlerin Tasnifi ve Divan Edebiyatında Tasnif Problemi*, Osmanlı Edebiyat Araştırmaları, AÜ Fen-Edeyat Fakültesi Yay., Erzurum 2000, s. 29.

nir ve anlatılırlar. Şair, varlıklardan hareketle bir mantık kuralından, çağın tıpta kullandığı bir adetten, tecvid, kimya, fıkıh, kelam gibi ilimlerden yararlanarak bahar mevsimiyle bir bağ kurar. Bunu yaparken de dönemin bütün ilimlerine vakıf olduğunu, bilgili olduğunu okuyucuya sezdirmeye çalışır.

Edebiyatımızda *ebced hesabı* çokça kullanılmış ve bu hesapla tarihler düşürülmüştür. Arap alfabesi mühmel (noktasız harfler), mu'cem (noktalı harfler)den oluşur. Noktalı veya noktasız harfler hesap edilerek tarihler düşürülmüştür⁵. Şair, 15. beyitte bahari ilim öğretme tahtasına fesleğenleri de tahtaya yazılan noktalı ve noktasız harflere benzer. *Bahçe, fesleğen çiçeklerinden ilim öğrenme tahtasına döndü. Ona noktalı ve noktasız harfler, alfabe harfleri olarak yazıldı.*

15. *Hadîka tahta-i ta'lîm olup reyâhinden*

Yazıldı mühmel ü mu'cem ana hurûf-ı hecâ

16. beyitte çiğ tanelerinin noktasız yazılan lâleler üzerinde nokta oluşturarak lâlenin defterlerinin yapraklarını süslediği, 17. beyitte güneşin hararetiyle çiçekler üzerindeki çiğ tanelerinin kaybolduğu, gerçekte bu çiğ tanelerini de güneşin oluşturduğu, 18. beyitte rüzgâr kâtabinin bülbül çocuğuna ders öğrettiği ve çiçeklerin üstündeki örtüyü kaldırdığı belirtilir. Böylece bahçe ilim yapılan bir yer olarak düşündürülmüş olur.

16. *Müzeyyen eyledi evrâk-ı lâleyi şeb-nem*

Hurûf-ı lâlede olmaz egerçi nokta revâ

17. *Götürdü şeb-nemi ezhârdan harâret-i mihr*

Şükûfe noktaların gerçi kim eder imlâ

18. *Debîr-i bâd virip tıfl-ı andelîbe sabak*

Götürdi çihre-i ezhârdan nikâb-ı hafâ

19. ve 20. beyitlerde boy atan ağaçların çiçeklerin ağırlıklarıyla eğildiklerini ancak servi fidanının çiçek açmadığı için eğilmeyerek onlardan ayrıldığı söylenerek hem ağaçlar özelliklerine göre tasvir edilmiş hem de doğru yol üzere olunması gerektiği öğütlenmiştir. Ayrıca bu beyitlerde geçen *ref (ötre)*, *nasb (üstün)*, *kesr (esre)* kelimeleri Arapça telaffuzla ilgili gramer terimleridir.

19. *Kamu dıraht bulup ref'-i istikâmete yol*

Şükûfe hamli ile kesr buldılar illâ

20. *Nihâl-i bî-bedel-i serv kim kalub mansûb*

Sebât-i hâl ile anlardan oldu müstesnâ

21. beyitte bahar mevsiminde akarsuların çıkardıkları ses bir tecvid kuralı ile açıklanır. Akan sular sanki medd-i muttasıl çeker. Su anlamındaki mâ kelimesi Arapçada medd-i muttasıl ile okunur. "Med harfinden sonra (elif, vav, ya) sebab-i med olan hem-

5) Tahir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İst., 1994, s.38.

ze gelir ve her ikisi de bir kelimedede bulunursa medd-i muttasıl olur.”⁶ Burada da bahar mevsimiyle düzgün okuma arasında bir benzerlik oluşturulmuş.

21. *Sadâ-yi seyl çeker medd-i muttasıl ya'nî
Ki medd-i muttasıl ile olur karâ'et-i mâ'*

22. beyitte akarsu üzerinde oluşan hava kabarcıklarıyla gökyüzünün seyri ve yıldızların sabitliğiyle dönemin *astronomi* ilmi, 23. beyitte akarsuların oluşturduğu çeşitli yarıklar, zâviye ve coğrafik şekillerle dönemin *hendese (geometri)* ilmi üzerine açıklamalar da bulunuluyor. 24. beyitte doğru çizgi oluşturanların yani doğru yolda gidenlerin cennete yol bulacakları belirtiliyor. Akarsuların çizdiği yol ile insanın tuttuğu yol arasında ilgi kuruluyor.

22. *Görindi hey'et-i âb-ı revânda şekl-i habâb
Sübûta yetdi sebât-ı nücûm ü seyr-i semâ*

23. *Hutût-ı muhtelif ü müstakîmi enhârın
Çemende saldı zevâyâ-yı gûne gûne binâ*

24. *Ri'âyet-i turuk-ı müstakîmden nice kim
Olur husûl-i makâmât-ı cennetü'l-me'vâ*

Şair, bahar mevsiminde gül bahçesinin havasından ve durumundan yola çıkarak felsefi görüşlerini de ortaya koyar. Sağlığın veya gücün itidal ile süreklilik kazanacağını belirtir. Baharın gül bahçesini çiçeklerle doldurarak düşüncesini haklı çıkardığını söyler. Bu durum varlıklar arasındaki boşluk düşüncesini çürütür. Doluluk düşüncesini haklı çıkarır. “Doluluk karşıtı olan boşluk terimi, içinde hiçbir özdeğin bulunmadığı uzayı dile getirir. Uzayda özdek olduğundan gerçekte bu anlamda boşluk yoktur. Antikçağ Yunan düşüncesinde atomcuların özellikle Epikuroşçuluğun varsaydığı boşluk hareketin gerçekleşmesi için zorunlu görülmüştü. Bu anlayışa göre iki özdek aynı zamanda aynı yeri kaplayamazlar.”⁷ Doluluk ise uzayın özdekle kaplı olduğunu savunur. Descartes'e göre boş mekân yoktur. Çünkü mekân ve madde aynı şeylerdir, mekân maddenin yer kaplamasıdır. Mekân baştan aşağı maddeyle doludur⁸. Fuzulî, gül bahçesindeki çiçeklerin çokluğuyla *doluluk* düşüncesini özdeşleştirir.

25. *Hevâ-yi bâğdan itdüm bu hikmeti ma'lûm
Ki i'tidâldedir huccet-i havass ü kuvâ*

26. *Bahâr gül-şeni ezhârla kılub memlû
Yakînüm oldu ki mümkün değül vücûdi-i halâ*

6) Tetik, Necati, *Karabaş Tecvidi*, İhtar Yayıncılık, Erzurum, 1993.

7) Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 1982, s. 39.

8) A.g.e., 68.

27. beyitte mantık ilmine geçilir. Bedihi (belit) ve nazari (teorem) mantıkla ilgili kavramlardır. Bedihi (belit), "bir gerçeği tanıtlamak için dayanılan tanıtlanması gerekmeyecek kadar açık ilke"⁹. Nazari "(teorem), tanıtlanması gereken önerme"¹⁰. Böylece beyitte *gonca ve gülün sabah ve akşam gözde olmak ile zevk ve safaya kavuşacağı tanıtlanması gerekmeyecek kadar açıkça belli oldu*. denilmektedir. 28. beyitte mantıktaki kıyas konusuna işaret edilmiştir. Şair, gül bahçesinden yola çıkarak elde ettiği çıkarımları kıyas kurallarıyla bağlamaya çalışır. Kıyas (tasım), "üç önermeli bir çıkarımdır; biçimsel mantıkta, bir özelliği, o özelliği kapsayan genellikle karşılaştırarak sonuç çıkarma yöntemidir. Öncüllerin birinci önermesine büyük (kübra) önerme, ikinci önermesine küçük (suğra) önerme denir. Üçüncü önerme vargı önermesidir"¹¹. Şair bu beyitte büyük önerme ile küçük önermenin birleşmesi sonucunda ortaya çıkanın da bir önerme olması gerektiğini belirtir. Oysa *sonucun önerme olmaması bir yanlıgıdır*, der. Bu beyitle kıyas kuralını açıklar. 29. beyitte *Gül ağacının kalbine korku ateşi düşdü, güldeki renk bundandır. Çünkü, kırmızılık kalbinde kana yol gösteren olur*. Diyerek açıkladığı kuralı örneklerdir. Böylece şair gülün rengini açıklarken mantık kurallarından hareket etmiş olur.

27. *Nazarda olmağ ile subh ü şâm gonca vü gül
Bedîhi oldı kemâl ehline husûl-i safâ*

28. *Netîce sâlibe olmak hılâf-ı âdetdür
Olunca mûcib-i suğrâya müttefik kübrâ*

29. *Zamîr-i gül-büne gül rengi saldı âteş-i bîm
Ki humre kana olur nefis evinde râh-nümâ*

Eski ilimlerden birisi de kimyadır. "Kimya, çeşitli madenlerden altın elde etmenin ve bakır, gümüş gibi madenleri altına dönüştürmenin yollarını arayan batın bir ilimdir."¹² Kasidenin 30. ve 31. beyitleri bu ilimle ilişkilendirilerek oluşturulmuştur. Bu beyitteki zühre, kamer ve şems kelimeleri vehmî kimya terimlerindenidir. "Zühre: kalay, kamer: gümüş, şems: altın" dir. *Eski kimyacılar herhangi bir maden üzerine birtakım iksir katarak altın ve gümüş elde edeceklerini sanırlardı. Beyitteki "akd" kelimesi de altın elde etmeye yarayacak herhangi bir madene ateş üzerinde iksir katmak demektir. Buna göre beyte şu anlamı verebiliriz: Güneşin sıcaklığıyla buğu haline gelen şebnem, ateş üstünde, üzerine iksir katılan kalay gibidir. Gül kimyacısu bunu yapmakla sabah akşam altın ve gümüş elde ediyor¹³. Bu kimya sebebinden dolayı gülün üzerinde darı tanesi büyüklüğünde yıldız oluşmuştur. Artık buna şaşmamak gerekir. Burada gülün üzerindeki çiğ*

9) A.g.e., 26

10) A.g.e., 407

11) A.g.e., 402

12) Pala, İskender, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 1991, s. 301.

13) Levend, Ağah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*, TTK Yay., Ankara, 1998, s. 14.

tanisinin oluşumuyla kimya ilmi ilişkilendirilir. Ancak kullanılan kavramlar yine baharla ve tabiatla ilgilidir. Bu açıdan da uyum oluşturmaya dikkat edilir.

30. *Gül âteş üzere kılar akd-i zühre-i şeb-nem*
Tedârik-i kamer ü şems ider sabâh ü mesâ

31. *Bu kimyâ sebebinden aceb midür olsa*
Elinde dâne-i erzen mesâbesinde tîlâ

Bahar mevsiminin üzerinden bir yıl geçtikten sonra yeniden bahar gelmiş, ağaçlar çokça çiçek vermiş, olgunlaşan çiçekler dökülmeye başlamıştır. Bu durumdan hareketle şair fıkıh ilmine değinir ve zekât konusunu işler. 32. beyitte zekâtın şartları ele alınır. Havl kelimesiyle bir mal üzerinden tam bir yılın geçmesi şartı, buluş ve nisab kelimesiyle malın nisab miktarına ulaşması şartı vurgulanır. Zekâtla ilgili kelimeler bir araya getirilip uyum sağlanır. 33. beyitte ağaçlar zengin, çemenler de fakir olarak ele alınır. Zekât hukuk kuralı olarak yorumlanır.

32. *Şükûfe sîmine farz eyledi hurûc-ı zekât*
Medâr-ı havl ü bülûğ-i nisâb-ı istinmâ

33. *Hukûk def'i için ağniyâ-yi eşcârâ*
Sahâyif-i çemen oldı eyâdî-i fukarâ

34. beyitte insan vücudu ile bahar arasında ilgi kurulur. Vücudu canlı tutan kandır. Doğayı canlı tutan ise bahardır. Kanın hararetinden dolayı vücutta düğümler oluşmuşsa, baharın canlandırıcılığından da gül bahçesinin teninde tomurcuklar ortaya çıkmıştır. Burada insan anatomisiyle baharın canlılık, hareketlilik, heyecan, yenilenme gibi özellikleri ilişkilendirilmiştir. Ayrıca yine tıp ilminde uygulanan âdetlerle renk açısından bir benzerlik kurulmuştur. 35. beyitte heva tabibi gül ağacından kan alınmasını bu yürmüş, bu gül ağacından alınan kan ile de çemen yaprakları gül gül kana boyanmış. Tüm bahçe kan rengine bürünmüştür. Kırmızı rengin baskınlığı kan ilişkilendirilmesiy-le kuvvetlendirilmiştir. Bu bahçede gülün hakimiyeti vardır.

34. *Bahârdan ten-i gül-bünde eyleyip heyecân*
Harâret-i demevî kaldı ukdeler peydâ

35. *Boyandı kanı ile safha-i çemen gül gül*
Meger ki kasdına hükm eylemiş tabîb-i hevâ

36. ve 37. beyitlerde büyü ilmine geçilir. Baharda akan sular, su kenarındaki servi ağaçları, bülbülün ötüşü, bahçedeki güzelliklerin ortaya çıkışı büyü ile anlatılır. Bu bağlamda bütün büyücülerini yenen, onları dize getiren, Allah'a secde etmelerini sağlayan Musa Peygambere ve onun esasına telmih yapılır. Musa Peygamber; Tuva vadisinde ateş görüp ona yaklaştığında ateşin ağaç tepesinde olduğunu görür. Ağaçtan "Ya Musa ben senin Rabbinim"sesini işitir. Orada mucize olarak Musa'ya asa ve yed-i beyza verilir.

Musa asayı yere attığında yılan olur¹⁴. 36. beyitte baharı güzellikleri bu olay çerçevesine işlenir. *Musa'nın asasına benzeyen serv ağacının aksi, su kanallarının üzerinde titredikçe sihirli iplere dönmektedir.* Su kenarında sıralanmış ağaçların gölgeleri kanallardan akan sulara vurur. Su üzerindeki bu titreyişler sihirli ipler gibi görülür. 37. beyitte, *Bülbülün terennümü (ötüşü) o kadar büyüdür ki bülbül büyüüne başlayınca çemen perileri yüzlerini açmak zorunda kalırlar.* Bu beyitte çimenler üzerindeki güzelliklerin ortaya çıkması bülbülün ötüşüyle birlikte ele alınır. Böylece şair baharın büyüleyici bir güzelliğe sahip olduğunu anlatmış olur.

36. *Hibâl-i sihre dönüp cünbiş-i cedâvil-i âb
Kelîm-i serv ana aksden birahtı asâ*

37. *Oluş terennüm-i bülbül azâyim-i teshir
Çemen perilerine lâzım oldu arz-ı likâ*

Şair gül bahçesindeki varlıkların doğal hareketlerinden yola çıkarak, bu varlıklarla hasbihale girer. Bunu yaparken kelâm ilmine değinir. Allah'ın kudretini, ezeli ve ebedî oluşunu anımsatarak asıl konuya geçişe zemin hazırlar. Gülbahçesinin güzellikleri onu yaratıcının sanatını seyretmeye sevk eder. Çemenlerin tartışmalarını şaşkınlıkla izler. Acaba bunların tümü yanlış yolun yolcuları mı diye düşünür. Onların ortaya koydukları delillerin yanlışlığını açıklar.

38. *Bisât-ı gül-şene dün eyledim güzer ki demî
Kılam nezâre-i âsâr-i san'at-i Mevlâ*

39. *Aceb nizâ'da gördüm çemen zarîflerin
Ta'accüb ile kamu sâlik-i tarîk-ı hatâ*

40. *Kamû kemâl ile müsted'i-i tarîk-ı necât
Velî kamûsına bâtil delîl-i istid'â*

Çiçeklerin, ağaçları kâinatın başlangıcı görmeleri, onları ilk kabul etmeleri *Allah'ın Kıdem ve Vücut sıfatlarına aykırıdır*¹⁵. Teselsül sebeplerin birbiri ardından gelmesidir. Ancak sebepler Kadim olan Allah'ta birleşir. Su sürekli akararak sanki teselsül görüşünü destekleyip illet-i ulayı (ilk sebep) yalanlamış oluyor. Bu ise İslâm'a göre yanlış bir yoldur. Allah'a inananlara göre hakayık-i eşyanın hariçte vücudu vardır. Oysa sarhoş gözlü nergis kâinatı hayal sanarak eşyanın gerçekliğini yalanlamış oluyor. Kâfir yaratılışlı olan bülbül de güle secde ederek kurtuluş için puta tapıyor. Böylece bahçede yer alan çiçekler, su, nergis ve bülbül yanlış yolun yolcuları olarak kendi içlerinde kavga ediyorlar. Sonunda nesim bu duruma el koyarak fesadı önüyor. Bu perişan grubu doğru yolun göstericisi olan Allah yoluna uymaya çağırıyor.

14) *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1997, 20/12.

15) Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz, Bilmen Basım ve Yayınevi, İst., tsz., s. 14-15.

Şair burada varlıkların şekillerinden hareketle değişik görüşleri dile getirmiştir. Şükûfe yakası yırtık olduğu için, su eğri büğrü aktığı için, nergis sarhoş bakışlı olduğu için, bülbül gülün aşkıyla ah edip inlediği ve kül renkli olduğu için “*güruh-ı perişan*” olarak nitelendirilmiştir.

41. *Sanıp şükûfe mebdâi sunûf-i eşcârı*
Kıladı bahs ki câ'iz ta'addüd-i kudemâ
42. *Verip teselsüle kuvvet tabî'at-i kec-i âb*
Olurdu nâfi-i isbât-ı illet-i ûlâ
43. *Hayâl-i mahz sanıp kâ'inâtı nergis-i mest*
Kıladı cehl ile nefy-i hakâyık-i eşyâ
44. *Ederdi bülbül-i kâfir-nihâd secde-i gül*
Ta'abbüd-i sanem ile dutub necâta recâ
45. *Nesîm vâkıf olup bu fesâdı men' etdi*
Ki ey gürûh-ı perişân dutun tarik-ı hüddâ

Sonuç

Sonuç olarak, bu kasidenin nesib bölümü bahariyye türünde yazılmıştır. Şair, hayal gücünü, gerçek dünya ve dönemin değişik ilimleriyle birleştirerek sanatını ortaya koymuştur. Bahariyye türünü işlemekteki başarısını göstermiştir. Tabiatı ve tabiattaki varlıkları renk, ses, koku ve şekil bakımından ele almıştır. Bu varlıkları sadece gerçek görünüşleriyle tasvir etmemiş, onları değişik açılardan da değerlendirmeye tutmuştur. Dönemin ilimleriyle ilişkilendirmiştir. Bazen tabii varlıkları kişileştirerek toplumsal yapıyı işlemeye çalışmıştır. Baharın unsurlarından hareketle felsefi görüşlerini ortaya koymuştur. Tevhid bölümüne geçmeden önce sağlam bir zemin oluşturmuştur.